

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi Dekanlığı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölüm
Başkanlığı

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

AKHMETOVA GULNUR'UN 6D020500 «Filoloji» bölümünden doktora (PhD Doktora) derecesi için hazırlayan: «Abay eyaleti yer-su adlarının sözlüksel ve semantik özgüllüğü (Abay Bölgesi ve Semey şehrinin Abralı Kırsal Bölgesi'nin materyalleri üzerine)» konulu tez çalışmasına

FIKİR

Araştırma konusunun önemi. Tez çalışmasında, Abay eyaletindeki Abay Bölgesi ve onun sınırındaki Semey şehri belediyesindeki Abyralı Kırsal Bölgesi'nin toponim sistemi dilsel olarak analiz edilip ve bölge yer-adları oluşumundaki etnokültürel, tarihi, fiziksel ve coğrafi faktörleri kapsamlı bir şekilde karakterize edilmesidir.

Tez G.S. Akhmetova'nın «Abay eyaleti yer-su adlarının sözlüksel ve semantik özgüllüğü (Abay Bölgesi ve Semey şehrinin Abralı Kırsal Bölgesi'nin materyalleri üzerine)» konuyla ilgili olarak, yeni verilerle ve değerli bilimsel bulgularla dolu bir araştırma çalışması olarak adlandırılabilir.

«Onomastik uzayda yer-su adlarının teorik temeli» başlıklı bölüm, ilk «Yer-su adları çalışmasının tarihsel ve güncel gelişimi», «Bölgesel yer-su adlarının oluşumunun toplumsal-tarihi temelleri», «Bölge yer-su adları oluşumunun tarihsel, coğrafi temelleri», «Toponomik sistemin oluşumunun etnokültürel faktörleri» adlı bölümlerinde, Abyraly bölgesinin topoğrafyasının kuramsal bir tasviri yapılmıştır.

Özellikle «Onomastik uzayda yer-su adlarının teorik gerekçesi» adlı bölümü dört başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümdeki «Yer-su adları çalışmasının tarihsel ve güncel gelişimi», «Bölgesel yer-su adlarının oluşumunun sosyal-tarihsel temeli», «Bölgesel yer-su adlarının oluşumunun tarihsel-coğrafi temeli», «Toponomik sistemin oluşumunda etno-kültürel faktörler» başlıklarında Abai, Abyraly bölgesinin topo uzayının teorik bir açıklaması yapılmıştır.

İkinci bölüm, "Abay bölgesi yer-su adlarının sözlüksel-anlamsal yorumu" ve "Abay bölgesi ve Abyraly bölgesi yer-su adlarının sınıflandırılmasının sözlüksel-anlamsal yönü", "Antroponim ve etnonimlerden oluşan yer-su adları", "Zoonim ve fitonimlerden oluşan toponimik adları", "Özellik, tür-renk ve sayı adlarından oluşan yer-su adları" başlıklarını içermektedir.

Genel ikinci bölüm, dilsel verilerden ve araştırma materyallerinden toplanan bölgelerin yer adlarının sözlüksel ve semantik özellikleri açısından ele alınmıştır.

Üçüncü bölüm, «Abay bölgesi yer-su adlarının kelime oluşturma yapısal özellikleri», «Yer-su adlarının kelime oluşturu ve yapısal açıklaması», «Yer-su adlarının belirleyici ve topofor mant bileşimi», «İsim kelime sınıfından oluşan yer-su adları», «Fiillerden ve diğer kelime sınıflarından oluşan yer-su adları» adlı başlıklardan oluşmaktadır.

Bu bölümde araştırmaya konu olan yöreye ait yer-su adlarının kelime oluşumunun yapısal niteliğinin belirlendiği araştırma çalışmasının ağırlığını artıracak gibi görünmektedir. Akhmetova Gulnur Serikbekkızı'nın yeni araştırma ihtiyacıyla bağlantılı olarak yazdığı tez çalışması, günümüz Kazak dilbilimini ilgilendiren konuya adanmıştır ve dilbilime, özellikle toponim sisteminin doğasına özgü bir katkıdır.

Araştırmanın konusu olarak, Abay bölgesi ve Semey şehrinin Abyralı kırsal bölgesi'nin yer-su adlarının fiziksel, coğrafi, tarihi, etnokültürel, dilbilimsel ön koşulları ve etnobilışsel temelleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Araştırmanın konusu. Abay bölgesi Abay ilçesinin ve Semey şehrinin Abyralı kırsal Bölgesi'nin tüm toponimleri ve mikrotoponimleri.

Araştırmanın amacı. Abay bölgesinin Abaya ilçesi ile onun sınırındaki Semey il yönetimine bağlı Abyralı Kırsal Bölgesi'nin toponim sistemi dilbilimsel açıdan incelenmiş ve onomastik bir alan oluşturulması amaçlanmıştır.

Belirlenen hedefe uygun olarak, aşağıdaki görevler gerçekleştirildi:

- Abay ilçesi kırsal mahallelerine ait yer, su, akarsu, nehir, göl, kaynak, kışlama, jailau, mera, bekçi, tepe, dere vb. coğrafi nesnelere adları tanımlanıp gruplandırılmıştır.

- Semey şehrinin Abyralı kırsal bölgesine ait yerleşim, göç, jailau, güzlek, kışlama, nehir, su, kaynak vb. toponimik dernekler toplanmıştır.

- Bölgesel toponimin oluşumunun tarihsel temelleri tanımlanmıştır.

- Abay, Abyralı yöresinin bölgesel toponimin oluşumunda etkili olan etno-kültürel etkenler anlatılmıştır.

- Tarihsel ve dilsel olarak Abay ilçesine ve Semey'in Abyralı kırsal bölgesine ait toponimleri, dildeki yerli, eski, ortaçağ ve modern örnekleriyle karşılaştırılarak ulusal kültür, edebiyat ve tarihle bağlantıları ele alınmıştır.

- Semey şehrinin Abay ilçesi ve Abyralı kırsal mahallesine ait yer-su adları sözcüksel-semantik özelliklerine göre tasnif edilmiştir.

- Semey şehrinin Abay ilçesi ile Abyralı kırsal mahallesine ait yer-su adlarının yapısal niteliği ayrıştırılmıştır.

Böylece araştırmacı, araştırma çalışmasında kendisine verilen görevleri gerçek veriler temelinde kanıtlayarak yerine getirmiştir.

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

Araştırmanın teorik ve metodolojik temelleri olarak, genel onomasyoloji, toponim, dilbilim, halk etimolojisi, etnolingüizm, türkoloji, tarihi dilbilim alanlarında araştırma yapan yerli ve yabancı araştırmacıların temel yazıları alınmıştır. Özellikle S. Abdrakhmanov, A. Abdrakhmanov, E. Koishybayev, G. Konkashbayev, K. T. Saparov, K. Rysbergen, J. Mankeeva, B. Biyarov, T. Zhanuzakov, A. E. Zhartybayev, Ş. Seyitova, U. Yerjanova, D. Pashan, S. Sagidollakızı, K. Kaimuldinova, A. Alimhan, D. Isaev, S. Maratoğlu, E. Orynbatova, B. Nahanova, G. Böribaeva vb. yerli bilim adamlarının yazılarına dayanarak, Türkü halklarının onomastik alanı, M. Kaşgariden başlap, sonra V. Bartold, V. P. Radlov, S. E. Melioransky, N.A. Baskakov, son yıllarda B. Ondar, Nadezhda D. Suvandji, M. V. Bavuu-Surun, L. S. Kara-ool, A. D. Kaksin (Tuva), O. Molçanova (Altay), A. Kamalov (Başkurt) Ş. Kamoliditsin (Özbek), G. Gebullayev (Azerbaycan), İ.A. Dambuyev (Hakas) I. Şahin (Türk) ve araştırma çalışmalarına dayanarak devam edilmiştir.

Dilbilim, halk etimolojisi, dilsel analiz problemine yaklaşırken, V. Vinogradov, N. Galperin, B. Uorf ve E. Sepir, V. F. Gumboldt, A. Kaydar, N. Bayandin, ve b. bilim adamlarının araştırma ilkelerine teorik ve metodolojik bir yaklaşımla rehberlik edilip ve bilimsel bir temel oluşturulmuştur.

Tez yazarı, araştırmasının konusu olan Abay bölgesinin Abay ilçesinde ve Semey şehrinin Abyralı kırsal bölgesindeki tüm yer adlarının ve mikrotoponim adlarının belirlenmesi sırasında yukarıda adı geçen bilim adamlarının görüşlerini temele almıştır.

Her sonuç, araştırmasının sonuçları dilde mevcut olan düzenliliklerle desteklenmiş. Bu noktalar, tezde belirtilen sonuçların her birinin yüksek derecede geçerliliğini ve güven sağladığını göstermektedir.

Araştırma Yöntemleri. Tez yazarı G.S. Akhmetova, «Abay bölgesi yer-su adlarının sözlüksel ve semantik özgüllüğü «Abay eyaleti yer-su adlarının sözlüksel ve semantik özgüllüğü (Abay Bölgesi ve Semey şehrinin Ayrı Kırsal Bölgesi'nin materyalleri üzerine)» üzerine yazarken aşağıdaki araştırma yöntemlerini kullanmıştır:

- karşılaştırmalı-tarihsel yöntem, Abay, Abyralı bölgelerinin onomastik uzayındaki özellikleri tarih ve modern bağlamda incelemeye katkıda bulunur;
- analitik-yorumlayıcı yöntem, karmaşık onomastikleri ve çok yönlü kültürü ve sosyal faaliyet biçimlerini bulmanın temelidir;
- tarihsel-edebi yöntem, dilbilimsel ve tarihsel yerel çalışmalar kavramının oluşturulmasına imkan sağlar;

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi Dekanlığı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölüm
Başkanlığı

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

- işlevsel ve sistemik yöntem, çeşitli onomastik birim biçimlerinin ortak kültürel temelinin belirlenmesine, dil biliminin kültürel ve sosyal faaliyetlerinin belirlenmesine katkıda bulunur;

- karşılaştırmalı analiz yöntemi, ideolojik unsurların manevi kültürün gelişimi üzerindeki etkisini ve değerlerinin korunmasını, tarihsel gerçeklikteki değişiklikleri incelemeyi sağlar.

Araştırma materyalleri ve kaynakları. Tezde, konuyla ilgili dil veri olarak çeşitli haritalarda görünen coğrafi nesnelere adlarının yanı sıra M. Auezov'un «Abay Jolu», T. Jurtbay'ın «Kunanbay» gibi sanat eserlerinden alınan yer adları, «Pamyatnaya kniga Semipalatinskoy gubernii» (1892, 1895, 1900, 1910) arşiv belgelerinden alınan isimler ve ayrıca bireysel yazarların isimleri, özellikle B. Isabayev'in «Ulular mekeni», M. Janbolatulu'nun «Tobıqtı Şıñğıstav şeçeresi», «Şıñğıstav jeri, Şıñğıstav eli» B. Temirov'un «Sarjal (Avlumun tarihi – elimniñ tarihi)», «Tuvğan jerge tuv tikkender», T. Ibragimov'un «Jer aňgimesi.», K. Orazalin'in «Abay avılına sayahat», B. Nasenov'un «Abıralı – Sariarqanıñ kindigi», D. Koşkarbekov'un «Abıralı asuvları» M. Mukanov'un «Qazaq jeriniñ tarihi», Kh. Mataev'in «Abay avlıniñ aqıyıqtarı», D. Seisenov'un «Şejireli Şıñğıstav» ve diğerleri bölgenin tarihçilerinin, yerel tarihçilerinin ve soybilimcilerinin eserlerinden derlediği yer-su adlarını kullanmıştır.

Araştırma sonucunda Abay ilçesi ve Semey şehrine bağlı Abyralı kırsal ilçesi olmak üzere toplanan yer adlarının sayısı yaklaşık 1500 toponimik birimdir. Tezde yer-su adlarının dilsel ve etimolojik analizlerini yaparken, «Kazak Dili Bölgesel Sözlüğü» (2 cilt), «Kazak Edebiyat Dili Sözlüğü» (15 cilt), «Kazak Dili Açıklayıcı Sözlük» (10 cilt), «Kazak Dili Deyimler Sözlüğü» ve ilgili Türk halklarının yer adları sözlükleri, özellikle Ondar B.K. «Tuvacadaki Yer-adları Sözlüğü» Molçanova O.T. «Dağlı Altay'ın Yer-adları sözlüğü» ve diğer dilbilimsel sözlüklerle çalışmıştır.

Bilimsel sonuçların yenilik derecesi ve durumu.

- Belirli bir bölgenin yer adları, ilk kez bölgesel bir yer ad sistemi olarak özel incelenip dilbilimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir;

- bilimsel bir çalışmanın yazılması için dilsel verilerin gruplandırılması sırasında, yaklaşık 1500 yer adı gruplandırılmış ve dilbilimsel açıdan analize edilmiştir;

- Abay bölgesi ve Abyralı ilçesinin yer-su adları ilk kez gruplandırılarak sözcüksel-semantic özelliklerine göre tasnif edilmiştir;

I.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi Dekanlığı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölüm
Başkanlığı

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

- İlk kez Abai bölgesi ve Abyralı ilçesinin yer-su adlarının yapısal niteliği kelime oluşumu açısından belirlenmiştir;
- Abay ve Abyralı bölgelerinin coğrafi koşullarının bölgesel toponim sisteminde temsil özellikleri belirlenmiştir;
- Abay ve Abyralı bölgesel toponimisinin oluşumunda etno-kültürel faktörlerin rolü tanımlanmış ve açıklanmıştır;
- Abay bölgesi ve Semey şehrinin Abyralı kırsal ilçesine ait yer adları, dildeki yerli, eski, orta yüzyıl ve modern örnekleriyle tarihsel ve dilsel olarak karşılaştırılmış ve ulusal kültür, edebiyat ve tarih ile bağlantıları değerlendirilmiştir;
- Abay bölgesi ve Semey şehrinin Abyralı ilçesinden toplanan büyük miktardaki materyal, bu bölgelerin ilk kez toponim sözlüğünün oluşturulmasına temel oluşturulmuştur.

Araştırma hipotezi. Yer-su adlarının belirli bir bölgedeki tezahürü, kültürel-tarihi bir miras, ulusal bir değerdir. Abai bölgesi ve Abyralı ilçesinde, ülke tarihinin, ulusal kimliğin ve dünya görüşünün, doğa olaylarının ve mesleğinin, gelenek ve göreneklerinin derin sırları, adların ve dil kullanımının sırrında korunmaktadır.

Savunmada yer alan esaslar.

1. Abay yöresi yer-su adlarının sözcüksel-semantik özellikleri tanınarak, bu yörenin yer-su adlarından pek çok tarihî veri ve etnografik veri, coğrafi özellik görülebilir.
2. Abay bölgesindeki yer-su adlarının sözcüksel-semantik özelliklerini gösteren verileri kullanarak, belirli coğrafi kavramların adlarının özel olarak seçilmiş sözcüksel katmanlarını tanıyoruz.
3. Belli bir yörenin yer-su adlarının incelenmesinde, o yörede yaşayan insanların tarihine, siyasi-sosyal durumuna, etnik kültürüne özel önem verilir.
4. Abay yöresi yer-su adlarının sözcüksel-semantik özelliklerinin incelenmesi, dil tarihinin değerlendirilmesinde önemli bir kaynaktır.

Elde edilen sonuçların ilgili gerçek problemin, teorik veya uygulamalı problemin çözümüne yönlendirilmesi. G.S. Akhmetova'nın «Abay eyaleti yer-su adlarının sözlüksel ve semantik özgüllüğü (Abay Bölgesi ve Semey şehrinin Abıralı Kırsal Bölgesi'nin materyalleri üzerine)» başlıklı tez çalışmasının sonuçları, günümüz dilbilimi ve kazak dilinin toponymik eğitim sistemi olan modern dilin güncel sorunlarının ele alınması için temel teşkil etmektedir.

Araştırmanın teorik önemi. G.S.Akhmetova'nın araştırma çalışmasının içeriğini değerlendirerek, çalışmanın teorik ve pratik önemini ve makul sonuçlarını vurgulamak mümkündür. Çalışmanın teorik önemi, Abay yöresinin Abayi, Abyralı bölgelerinin toponimik sistemini belirli teorik materyallerden yola çıkarak dilde ele almak ve yer adlarının kapsamlı bir analizini yapmaktır.

Araştırmanın pratik önemi. Yorum için önerilen araştırma çalışmasının sonuçları, etimoloji, sözcüksel-semantik, bölgesel toponim, toponim sisteminin dildeki işlevi konularında kapsamlı gerçek materyaller temelinde değerlendirilir ve araştırma sonuçları bölgesel onomastik ile ilgilenir.

Bu çalışmanın materyalleri bölgesel toponim çalışmalarda, Türk ve yabancı dillerdeki yer adları üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda, yer adı keşiflerinde, yer-su adlarının toplanmasında, toponim sözlüklerin ve atlasların derlenmesinde, Abay eyaleti toponimiği üzerine özel kursların hazırlanmasında ve Kazak dili tarihi ile ilgili özel seminerlerde kullanılabilir.

Tezde araştırmacı tarafından yapılan her bilimsel sonucun (bilimsel sonuçlar), varılan sonuçların gerekçelendirme ve özgünlük derecesi.

G.S. Akhmetova'nın «Abay eyaleti yer-su adlarının sözlüksel ve semantik özgüllüğü (Abay Bölgesi ve Semey şehrinin Abıralı Kırsal Bölgesi'nin materyalleri üzerine)» konulu tez çalışması, ilgili kanıtları ve savunulacak sonuçları sunmaktadır. Bunların geçerliliği ve güvenilirliği, başvuru sahibinin kullandığı bilimsel yöntem ve tekniklerden (karşılaştırmalı-tarihsel yöntem, analitik-yorumlayıcı yöntem, tarihsel-edebi yöntem, fonksiyonel-sistem yöntemi, karşılaştırılabilir inceleme yöntemi) ve Arşiv Fonundan bakire verilerin kullanılmasıyla açıklanmaktadır.

Elde edilen sonuçların iç biriminin değerlendirilmesi. Araştırma sırasında elde edilen sonuçlar birbiriyle ilişkilidir. Araştırma boyunca ifade edilen düşünce ve görüşler, bilimsel bulgular sistematik, birbiriyle bağlantılı olarak formüle edilmiştir. Araştırma, ortaya çıkan sorunların tutarlılığını, sürekliliğini kesinlikle gözlemlemektedir. Bölümler birbiriyle yakın bir birlik içinde ele alınır. Sonuç olarak, her bölümde yapılan önemli bulgular ve genel sonuçlar birbiriyle uyumlu iç birimlerde iç içe geçmiştir.

Tezin ana ilkelerinin, sonuçlarının, bulgularının ve sonuçlarının yeterli ve eksiksiz olarak yayımlandığının teyidi.

Bilimsel çalışmanın sonuçları komite tarafından önerilen bilimsel yayınlarda 5 makale, uluslararası ve cumhuriyet yayınlarda 3 makale olarak yayımlandı.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi Dekanlığı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölüm
Başkanlığı

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

Tezin ana kuralları Scopus veritabanında yer alan bilimsel yayında da yayınlanmıştır.

Bütün bu çalışmalar, bu tezde gündeme getirilen konuları ele almaktadır.

Tezin içeriğinde ve tasarımında eksiklikler. Akhmetova Gulnur Serikbekovyna'nın tezinde ciddi eksiklikler ve hatalar yoktu.

Tez içeriğinin "Bilimsel Derecelerin Verilmesi Kuralları" gerekliliklerine uygunluğu.

Tez konusunun alaka düzeyi, bilimsel yenilik ve çalışmanın teorik, pratik önemi göz önüne alındığında, 6D020500 – Filoloji dalında doktora (doktora) derecesi elde etmek için «Abay eyaleti yer-su adlarının sözlüksel ve semantik özgüllüğü (Abay Bölgesi ve Semey şehrinin Abralı Kırsal Bölgesi'nin materyalleri üzerine)» konulu tez, tamamen tamamlanmış bilimsel temelli bir araştırma çalışması olarak KC İlim ve Yüksek Öğretim Bakanlığı Kontrol Komitesi'nin "Bilimsel Derece Verme Kuralları"nın gerekliliklerine tamamen uygundur ve Yazar Akhmetova Gulnur Serikbekovyna'nın bilimsel Felsefe Doktoru derecesini almaya hak kazandığını kanıtlamaktayım.

Fikir yzan:

Yabancı uyruklu ikinci danışman

Türkiye Cumhuriyeti

İstanbul Üniversitesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Bölümü Başkanı

Prof. Dr.

Mehmet ÖLMEZ

Prof. Dr. Mehmet Ölmez
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı
34459 Laleli / İSTANBUL, TURKEY

I.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi Dekanlığı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölüm
Başkanlığı

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

Ахметова Гульнур Серикбековнаның 6D020500 «Филология» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған «Абай облысы жер-су атауларының лексика-семантикалық ерекшелігі (Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округі материалдары негізінде)» атты диссертациялық жұмысына

П І К І Р

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Диссертациялық жұмыста Абай облысына қарасты Абай ауданы және оған шекаралас жатқан Семей қалалық әкімдігіне қарасты Абыралы ауылдық округының топонимикалық жүйесі тілдік тұрғыдан талданып және аймақ топонимиясының қалыптасуындағы этномәдени, тарихи, физика-географиялық факторларға жан-жақты сипаттама берілген.

Диссертант Г.С. Ахметованың «Абай облысы жер-су атауларының лексика-семантикалық ерекшелігі (Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округі материалдары негізінде)» тақырыбындағы диссертациясын жаңа тың деректермен сараланып, құнды ғылыми тұжырымдармен толыққан ғылыми-зерттеу еңбек деп айтуға болады. Әсіресе, «Жер-су атауларының ономастикалық кеңістіктегі теориялық негіздемесі» атты тарауы төрт бөлімнен құралған. Бірінші тараудағы «Жер-су атауларын зерттеудің тарихи және қазіргі даму барысы», «Өңір жер-су атаулары қалыптасуының қоғамдық – тарихи негіздері», «Өңір жер-су атаулары қалыптасуының тарихи-географиялық негіздері», «Топонимикалық жүйені қалыптастырудың этномәдени факторлары» деп аталатын бөлімдерде Абай, Абыралы өңірі топокеністігіне теориялық сипаттама жасалған.

Екінші тарау «Абай облысы жер-су атауларының лексика-семантикалық интерпретациясы» деп аталып, «Абай ауданы және Абыралы өңірі жер-су атауларын жіктеудің лексика-семантикалық аспектісі», «Анротопоним және этнонимдерден қалыптасқан жер-су атаулары», «Зооним және фитонимдерден қалыптасқан топонимдік атаулар», «Сын-сипат, түр-түс және сан атауларынан қалыптасқан жер-су аттары» деген бөлімдерді қамтиды. Жалпы екінші тарауда тілдік деректер мен зерттеу материалдарынан жинақталған өңір жер-су атаулары лексика-семантикалық ерекшеліктері тұрғысынан да қолға алынып, қарастырылған.

Үшінші тарау «Абай облысы жер-су атауларының сөзжасамдық-құрылымдық ерекшеліктеріне» арналып, «Жер-су атауларының сөзжасамдық-құрылымдық сипаты», «Жер-су атауларының детерминанттық және топоформанттық құрамы», «Есім сөз табынан қалыптасқан жер-су атаулары», «Етістік және басқа сөз таптарынан жасалған жер-су атаулары» деп аталатын бөлімдерден құралған. Бұл тарауда зерттеу нысанасына алынған өңір жер-су атауларының сөзжасамдық-құрылымдық сипаты анықталғаны ғылыми-зерттеу жұмысының салмағын арттыра түскендей. Бүгінгі қазақ тіл білімінде өзекті деген мәселеге арналып, тың зерттеулерге деген қажеттілікке байланысты жазылған Ахметова Гульнур Серикбековнаның диссертациялық жұмысы тіл біліміне, атап айтқанда топонимдік жүйе табиғатына деген өзіндік үлес болып қосылатын еңбек.

Зерттеу пәні ретінде Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округі топонимиясының физика-географиялық, тарихи, этномәдени, лингвистикалық алғышарттары мен этнотанымдық негіздері жан-жақты қарастырылған.

Зерттеу нысаны. Абай облысына қарасты Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округіндегі барлық топонимдер мен микротопонимдері болып табылады.

Зерттеудің мақсаты. Абай облысына қарасты Абай ауданы және оған шекаралас жатқан Семей қалалық әкімдігіне қарасты Абыралы ауылдық округының топонимикалық жүйесін лингвистикалық тұрғыдан зерттеп, ономастикалық кеңістігін қалыптастыру мақсат етіп алынған.

Қойылған мақсатқа сәйкес төмендегідей міндеттер орындалған:

– Абай ауданының ауылдық округтеріне қарасты жер, су, өзен, көл, бұлақ, қыстау, жайлау, күзеу, төбе, шоқы, сай және т.б. географиялық нысан атауларын анықтап жинақтап және топтастырылған.

– Семей қаласының Абыралы ауылдық округі бойынша елді мекен, көші-қон, жайлау, күзеу, қыстау, өзен, су, бұлақ, т.б. топонимдік біріліктер жинақталған.

– Аймақ топонимиясы қалыптасуының тарихи негіздері айқындалған.

– Абай, Абыралы өңірі аймақтық топонимиясының қалыптасуындағы этномәдени факторларға сипаттама берілген.

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

– Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округіне қарасты топонимдерді тілдегі байырғы, көне, орта ғасыр және жаңа дәуірлердегі үлгілерімен тарихи және лингвистикалық тұрғыдан салыстырып, олардың ұлттық мәдениет, әдебиет және тарихпен байланысы қарастырылған.

– Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округіне қарасты жер-су атауларындағы кеңес заманы идеологиясының көріністері нақтыланған.

– Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округіне қарасты топонимдерді лексика-семантикалық ерекшеліктеріне қарай жіктелген.

– Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округіне қарасты жер-су атауларының құрылымдық сипаты ажыратылған.

Сонымен, ізденуші өз зерттеу жұмысында алдына қойған міндеттерін нақты деректер негізінде дәлелдей отырып орындап шыққан.

Зерттеудің теориялық және әдістемелік негіздері ретінде отандық және шетелдік зерттеушілердің жалпы ономазиология, топонимика салалары бойынша лингомәдениеттану, халықтық этимология, этнолингвистика, түркітану, тарихи лингвистика бағыттары бойынша зерттеулер жүргізген ғалымдардың іргелі еңбектері алынған. Атап айтқанда, С. Абдрахманов, Ә. Абдрахманов, Е. Қойшыбаев, Ғ. Қоңқашбаев, Қ.Сапаров, Қ. Рысберген, Ж. Манкеева, Б. Бияров, Т. Жанұзақов, А.Е. Жартыбаев, Ш. Сейітова, Ұ. Ержанова, Д. Пашан, С. Сағидоллақызы, К. Каймулдинова, А. Әлімхан, Д. Исаев, Ш. Маратұлы, Э. Орынбатова, Б.Наханова, Г. Бөрібаева және т.б. отандық ғалымдардың еңбектері негізінде қарастырылса, түркі халықтарының ономастикалық кеңістігі сонау М. Қашқаридан бастап, бертін келе, В. Бартольд, В. Радлов, П. Мелиоранский, С.Е. Малов, Н.А. Баскаков, соңғы жылдары Б.Ондар, Надежда Д. Суwandжи, М.В. Бавуу- Сюрюн, Л.С. Кара-оол, А.Д. Каксин (тыва), О.Молчанова (алтай), А.Камалов (башқұрт) Ш. Камолидин (өзбек), Г. Гейбуллаев (әзербайжан), ИА. Дамбуев (хакас) И. Шахин (түркі) және т.б. еңбектерімен жалғасып, зерттеу жұмысына арқау болған. Лингвомәдениеттану, халықтық этимология, лингвистикалық талдау мәселесіне келгенде В.Виноградов, Н.Гальперин,

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

Б.Уорф пен Э.Сепир, В.Ф.Гумбольдт, А.Байтұрсынұлы, Ә.Қайдар, Р.Сыздық, Н. Баяндин, в т.б. ғалымдардың зерттеу қағидалары теориялық-әдістанымдық тұрғыдан басшылыққа алынып, ғылыми негіз болған. Өзінің зерттеу нысаны болып табылатын Абай облысына қарасты Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округіндегі барлық топонимдер мен микротопонимдерін айқындау барысында диссертант жоғарыда аталған ғалымдардың пікірлерін негізге алған. Ізденушінің әрбір тұжырым, қорытындылары тілде бар заңдылықтармен дәйектелген. Аталған жайттар диссертацияда тұжырымдалған әрбір нәтиженің, тұжырымдар мен қорытындылардың негізделуі мен шынайылық дәрежесінің жоғары екендігін көрсетеді.

Зерттеудің әдістері. Диссертант Г.С. Ахметованың «Абай облысы жер-су атауларының лексика-семантикалық ерекшелігі (Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округі материалдары негізінде)» тақырыбындағы диссертациясын жазу барысында төмендегідей зерттеу әдістерін қолданған:

- салыстырмалы-тарихи әдіс Абай, Абыралы өңірлерінің ономастикалық кеңістігіндегі ерекшеліктерді тарихи және бүгінгі күннің контекстінде қарастыруға ықпал етеді;

- аналитикалық-интерпретативті әдіс түйіндес ономастика мен көпқырлы мәдениетті және әлеуметтік қызметтің формаларын табуға негіз болады;

- тарихи-әдеби әдіс лингвистикалық және тарихи өлкетану концепциясын қалыптастыруға мүмкіндік береді;

- функциональдық-жүйелік әдісі ономастикалық бірліктердің әртүрлі формаларының ортақ мәдени негізін анықтауға, лингвистика ғылымының мәдени және әлеуметтік қызметін анықтауға септігін тигізеді;

- компаративті сараптау әдісі тарихи нақтылық өзгерістері рухани мәдениеттің дамуы мен оның құндылықтарының сақталуына идеологиялық элементтердің ықпалын бақылауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің материалдары мен дереккөздері. Диссертант зерттеу жұмысында тақырыпқа қатысты тілдік материал ретінде әртүрлі карталарда орын алған географиялық нысан атауларын, сондай-ақ, М.Әуезовтың «Абай жолы», Т. Жұртбайдың «Құнанбай» сынды көркем шығармаларынан терілген топонимдік атаулар, «Памятная книга Семипалатинской губернии» (1892,

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

1895, 1900, 1910) атты мұрағаттық құжаттардан алынған атаулар, сонымен қатар жекелеген авторлардың, атап айтқанда, Б. Исабаевтың «Ұлылар мекені», М. Жанболатұлының «Тобықты Шыңғыстау шежіресі», «Шыңғыстау жері, Шыңғыстау елі» Б. Теміровтың «Саржал (Ауылымның тарихы – елімнің тарихы), «Туған жерге ту тіккендер», Т. Ибрагимовтың «Жер әңгімеші...», К. Оразалиннің «Абай ауылына саяхат», Б. Нәсеновтың «Абыралы – Сарыарқаның кіндігі», Д. Қошқарбековтың «Абыралы асулары», М. Мұқановтың «Қазақ жерінің тарихы», Х. Матаевтың «Абай ауылының ақиықтары» Д. Сейсеновтың «Шежірелі Шыңғыстау», және т.б. өңірдің тарихшы, өлкетанушылары мен шежірешілерінің еңбектерінен терілген жер-су аттарын қолданған.

Зерттеу нәтижесінде Абай ауданы және Семей қаласына қарасты Абыралы ауылдық округын қоса алғанда жинақталған жер-су атауларының саны 1500 топонимиялық бірлікті құрап отыр. Топонимиялық атауларға лингво-этимологиялық талдаулар жүргізуде диссертант «Қазақ тілінің аймақтық сөздігін» (2 томдық), «Қазақ әдеби тілінің сөздігін» (15 томдық), «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігін» (10 томдық), «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігін», сонымен қатар туыстас түркі халықтарының топонимдік сөздіктерін, атап айтқанда, Ондар Б.К. «Топонимический словарь Тувы», Молчанова О.Т. «Топонимический словарь Горного Алтая» және басқа да лингвистикалық сөздіктермен жұмыс жасаған.

Ғылыми нәтижелердің жаңашылдық дәрежесі мен жағдайы.

- Белгілі бір өңір топонимдерінің жиынтығы аймақтық топонимиялық жүйе ретінде алғаш рет арнайы зерттелініп, лингвистикалық тұрғыдан қарастырылды;
- ғылыми жұмысты жазуға тілдік дерек топтастыру барысында 1500-ге жуық жер-су атаулары топтастырылып, тілдік тұрғыдан талданды;
- Абай ауданы және Абыралы өңірінің жер-су атаулары алғаш рет топтастырылып, лексика-семантикалық ерекшеліктеріне қарай жіктелді;
- Абай ауданы және Абыралы өңірінің жер-су атауларының алғаш рет сөзжасамдық тұрғыдан құрылымдық сипаты анықталды;

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

– Абай және Абыралы өңірінің физика-географиялық жағдайларының аймақтық топонимиялық жүйедегі бейнеленуінің ерекшеліктері анықталды;

– Абай және Абыралы аймақтық топонимиясының қалыптасуындағы этномәдени факторлардың рөлі айқындалды және оларға сипаттама берілді;

– Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округіне қарасты топонимдерді тілдегі байырғы, көне, орта ғасыр және жаңа дәуірлердегі үлгілерімен тарихи және лингвистикалық тұрғыдан салыстырып, олардың ұлттық мәдениет, әдебиет және тарихпен байланысы қарастырылды;

– Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округіне қарасты жер-су атауларындағы кеңес заманы идеологиясының көріністері анықталды;

– Абай ауданы және Абыралы өңірінен жинақталған мол материал алғаш рет аталған өңірлердің топонимикалық сөздігін жасауға негіз болған.

Зерттеу гипотезасы. Белгілі бір аймақтағы жер-су атауларының көрінісі мәдени-тарихи мұра, ұлттық құндылық болып табылады. Абай ауданы және Абыралы өңіріндегі атаулар сыры мен тілдік қолданысының өн бойында ел тарихының, халықтық болмысы мен дүниетанымның, табиғат құбылыстары мен кәсібінің, салт-санасы мен әдет-ғұрпының қат-қабат терең сырлары сақталған.

Қорғауға енгізілген қағидалар.

1. Абай облысы жер-су атауларының лексика -семантикалық ерекшелігін тану арқылы осы аймақтағы жер-су атауларының бойынан көптеген тарихи деректер мен этнографиялық мәліметтерді, географиялық сыр-сипаттарды көруге болады.

2. Абай облысы жер-су атауларының лексика -семантикалық ерекшелігін танытатын деректер арқылы белгілі бір географиялық ұғым атауларының арнайы сұрапталған лексикалық қабаттарын танимыз.

3. Белгілі бір аймақтың жер-су атауларын зерттеуде сол жердің тарихы, саяси-әлеуметтік жағдайы, сол аймақты мекендеуші халық өмірінің этникалық мәдениетіне ерекше көңіл бөлінеді.

4.«Абай облысы жер-су атауларының лексика-семантикалық ерекшелігін зерттеу тіл тарихын бағамдауда маңызды дереккөз болып табылады.

Алынған нәтижелердің тиісті өзекті мәселені, теориялық немесе қолданбалы есепті шешуге бағытталуы. Г.С. Ахметованың «Абай облысы жер-су атауларының лексика- семантикалық ерекшелігі (Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округі материалдары негізінде)» атты диссертациялық жұмысы аясында алынған нәтижелер бүгінгі тілтанымдағы, қазақ тілі білімінің топонимжасау жүйесіндегі өзекті мәселелерді қарастыруда негіз болады.

Зерттеудің теориялық маңызы. Г.С. Ахметованың зерттеу жұмысының мазмұнын бағамдай келе жұмыстың теориялық және практикалық тұрғыдан маңыздылығы мен негізді тұжырымдарын айрықша атап өтуге болады. Жұмыстың теориялық тұрғыдан маңыздылығы Абай облысының Абай, Абыралы өңірлерінің топонимикалық жүйесінің тілдегі қызметін нақты теориялық материалдар негізінде қарастырып, жер-су атауларына кешенді талдау жүргізуі.

Зерттеудің практикалық маңызы. Пікір білдіруге ұсынылып отырған зерттеу жұмысының тұжырымдарын этимология, лексика-семантика, аймақтық топонимика мәселелері, топонимикалық жүйенің тілдегі қызметі кең көлемде нақты материалдар негізінде қарастырылып, зерттеу нәтижелері аймақтық ономастикаға қызығушылық тудырады. Бұл зерттеудің материалдары аймақтық топонимикалық зерттеулерде, түркі және шет тілдеріндегі топонимия бойынша салыстырмалы жұмыстарда, топонимикалық экспедицияларда географиялық атауларды жинау кезінде, топонимикалық сөздіктер мен атластарды құрастыру кезінде, Абай облысы топонимикасы бойынша арнайы курстар мен қазақ тілі тарихы мәселелері бойынша арнайы семинарлар әзірлеу кезінде пайдалануға болады.

Ізденушінің диссертацияда жасаған әрбір ғылыми нәтижесінің (ғылыми түйіндерінің), тұжырымдарының және қорытындысының негіздемелік және шынайылық дәрежесі.

Г.С.Ахметованың «Абай облысы жер – су атауларының лексика-семантикалық ерекшелігі (Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округі материалдары негізінде)» тақырыбындағы диссертация жұмысында тиісті дәлелдер мен қорғауға ұсынылатын тұжырымдар берілген. Олардың негіздемелігі мен шынайылығы ізденуші қолданған ғылыми әдіс-

тәсілдер (салыстырмалы-тарихи әдіс, аналитикалық-интерпретативті әдіс, тарихи-әдеби әдіс, функциональдық-жүйелік әдісі, компаративті сараптау әдісі) кешенімен, сондай-ақ мұрағат қорынан алынған тың деректердің қолданылуымен түсіндіріледі.

Алынған нәтижелердің ішкі бірлігінің бағалануы. Зерттеу барысында алынған нәтижелер бір-бірімен байланысты. Жұмыстың өн бойындағы айтылған ойлар мен пікірлер, ғылыми қорытындылар жүйелі түрде, бір-бірімен байланысты тұжырымдалған. Зерттеуде көтерілетін мәселелердің реттілігі, жалғасымдылығы қатаң сақталып отырады. Бөлімдер бір-бірімен тығыз бірлікте қаралады. Соның нәтижесінде әр бөлімде жасалған түйінді тұжырымдар мен жалпы қорытынды өзара үйлесімді ішкі бірлікте сабақтасқан.

Диссертацияның негізгі қағидасының, нәтижесінің, тұжырымдары мен қорытындыларының жариялануының жеткілікті, толықтығына растама.

Ғылыми жұмыстың нәтижелері мен тұжырымдары комитет ұсынған ғылыми басылымдарда 5 мақала, халықаралық және республикалық деңгейдегі басылымдарда 3 мақала жарыққа шыққан. Диссертацияның негізгі ережелері Scopus базасына кіретін ғылыми басылымда да жарияланған.

Аталған еңбектердің бәрінде де осы диссертациялық жұмыста көтерілген мәселелер туралы сөз болады.

Диссертация мазмұнындағы және рәсімделуіндегі кемшіліктер.

Ахметова Гульнур Серикбековнаның диссертациясында айтарлықтай кемшіліктер мен қателер орын алмаған.

Диссертация мазмұнының «Ғылыми дәрежелер беру Ережелері» талаптары аясына сәйкестілігі

Диссертация тақырыбының өзектілігін, жұмыстың ғылыми жаңалығын және теориялық, практикалық маңыздылығын ескере отырып, 6D020500 – Филология мамандығы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған «Абай облысы жер – су атауларының лексика- семантикалық ерекшелігі (Абай ауданы және Семей қаласының Абыралы ауылдық округі материалдары негізінде)» тақырыбындағы диссертация толыққанды аяқталған, ғылыми жаңалығы негізделген зерттеу жұмысы ретінде ҚР ҒЖБМ Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi Dekanlığı
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölüm
Başkanlığı

Department of Modern Turkic Languages and Literatures
Mongolian Studies Center

қамтамасыз ету комитетінің «Ғылыми дәрежелер беру Ережелерінің» талаптарына толық сәйкес келеді және автор Ахметова Гульнур Серикбековнаның философия докторы ғылыми дәрежесін алуға лайық деп есептеймін.

Пікір беруші:

Шетелдік ғылыми кеңесші

Стамбул университетінің Қазіргі түркі

тілдері мен әдебиеттері бөлімінің меңгерушісі,

профессор, доктор

Мехмет ӨЛМЕЗ

Prof. Dr. Mehmet Ölmez
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Başkanı
34459 Laleli / İSTANBUL, TURKEY

Түркі тілінің ғылым және ағарту
және мәдениетінің дамуына
қошқан үлесі үшін

А. Б.

Қазақстан Республикасы, Абай облысы, Семей қаласы.

Екі мың жиырма төртінші жыл он үшінші мамыр.

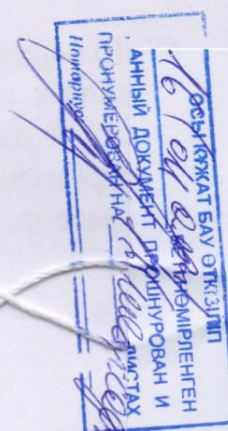
Мен, Лепесова Гульназ Максатовна, Абай облысының нотариаттық округінің
нотариусы, 19 қазанда 2017 жылы лицензия №17017983 Қазақстан
Республикасының Әділет Министрлігімен берілген, аудармашы Турикпенова
Айгуль Жумановнаның қойған қолының түпнұсқалығын куәландырамын.
Аудармашының жеке басы, әрекет қабілеттілігі және өкілеттілігі тексерілді.

№1532 тізілімде тіркелді

Жекеше нотариусқа төленген сома: 110,76+1846 тенге.

Нотариус:

ET6405915240513102943C336865

Нотариаттық іс-әрекеттің бірегей нөмірі / Уникальный номер нотариального действия